

Предраг В. Јеленковић³³
Факултет за културу и медије
Мегатренд универзитет Београд

**РАСПРАВЕ И ПОЛЕМИКЕ – МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ
ПРИРУЧНИК ЗА ВАСПИТАЧЕ, НАСТАВНИКЕ И СТРУЧНЕ
САРАДНИКЕ**

Трифуновић, С. и ост. (2020)

Министарство културе и информисања Републике Србије

НАУЧНА ЗАСНОВАНOST ПУБЛИКАЦИЈЕ

Разумевање медијских садржаја и медијских порука, односно њених функција није нимало једноставан и лак задатак управо због чињенице да на медије значајно утичу економске, политичке, правне и културне околности. О медијској писмености постоје бројни текстови који имају два заједничка својства. Прво, у њима се критикују масовни медији и наглашава њихов штетни утицај, а друго, говоре о томе да би људи требало да буду обазривији у коришћењу медија не би ли препознали по себе штетне поруке и заштитили се од њих. Имајући у виду да медији могу бити изузетно корисни и незаменљиви елементи који граде једно друштво, веома је важно разумети медијско окружење и контекст али и критички анализирати, преиспитати и проверити садржаје који долазе до свих нас путем медијских канала.

Појам медијске писмености дефинисан је на конференцији о медијској писмености (*National Leadership Conference on Media Literacy*) 1992. као „способност приступа, анализе, вредновања и одашиљања порука посредстваом медија”. У организацији престижног Аспен института (*The Aspen institute*) на конференцији је учествовало 30 лидера из области комуникација. Као прави резултат ове конференције је дефинисање медијске писмености и установљење њена четири основна елемента: приступ, анализа, евалуација и комуникација (*Aufderheide, 1992*). Медијска писменост, међутим, истовремено подразумева и „учење о различитим медијима – штампи, радију и телевизији”, затим, о „историји,

³³jelenko224@yahoo.com

продукцијским и економским начелима функционисања” (Перушко, 2003: 39–59). Међународне организације и Европска унија посебно су нагласиле важност медијске писмености кроз више документа, међу којима је посебно значајна Декларација о медијској писмености (Declaration of Media Education) из 1982, као и Директиве 2007/65/ЕС и 2010/13/ ЕУ којима су обавезане државе чланице ЕУ на извештавање о медијском образовању и медијској писмености сваке три године.

Соња Лингвинстон и Ненси Тјумим у свом извештају о процени медијске писмености одраслих у Великој Британији су марта 2003. дефинисале три димензије медијске писмености и то: а) техничке компетенције; б) вештине и праксу критичког размишљања/прихватања и в) производњу садржаја (Livingstone – Thumim, 2003). Указивањем на три значајна потпорна стуба медијске писмености (лични положај, расположиво знање и вештине), изложене су њене основне карактеристике, па би њена дефиниција могла да гласи: „Медијска писменост је скуп гледишта која у коришћењу медија активно примењујемо да бисмо протумачили значење порука које примамо” (Јеленковић и Јеленковић, 2016: 54). Да би се још боље објаснио појам медијске писмености, могу се навести и два њена веома значајна својства: „Медијска писменост је вишеструки појам са бројним занимљивим аспектима и да бисмо схватили шта нам све нуди, треба да јој приступамо из више различитих углова, и медијска писменост није категорија, већ стални процес” (Potter, 2011: 37).

Како је познато – да медији умногоме мењају понашање деце и родитеља у односу на претходне генерације, најзначајнији актери у процесу развоја медијске писмености деце и адолесцената су управо породица и школа. С тим у вези је велику пажњу како саме просветне, тако и шире друштвене јавности привукла публикација *Медијска писменост – приручник за васпитаче, наставнике и стручне сараднике*, публикована 2020. у издању Министарства културе и информисања Републике Србије групе аутора (Славица Трифуновић, Маја Зарић, Љиљана Симовић, Јелица Ристић Ђировић, Емилија Радибратовић, Снежана Клашња, Емилија Панић, Мерлида Констатиновић, Милан Тодоровић, др Радивоје Стојковић, Дејана Милијић Субић, проф. др Бранислав Ранђеловић, Илија Церовић, Соња Кокотовић, мср Саша Мирковић, др Виолета Кеџман, др Ана Мартиноли, Далибор Тодоровић и Ана Мирковић), афирмисаних универзитетских професора као и представника министарства и истраживача институција³⁴ релевантних за културу, медије и образовање.

³⁴Министарство културе и информисања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Министарство омладине и спорта, Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу и националне мањине, Регулаторно тело за електронске медије, Национални просветни савет Републике Србије, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Радио-телевизија Војводине, Факултет за медије и комуникацију, Факултет драмских уметности, Пета београдска гимназија, Гимназија „9.мај” у Нишу и Институт за дигиталне комуникације.

Упознавање и боље разумевање медијске писмености је омогућила књига *Медијска писменост – приручник за васпитаче, наставнике и стручне сараднике*, која је оригинална и значајна пре свега због чињенице да ова тема није обрађивана не само у Србији него и шире, а нарочито у земљама Западног Балкана, као и у државама тзв. Источног блока. Такође, постојећа литература и број научних радова на ову тему је незнатан, поготово што у научним круговима још не постоји сагласност у вези са одређеним питањима из ове области, иако је број школа у Европи и свету, које у својим плановима и програмима обрађују медијску писменост, све већи. Самим тим, приступ теми медијске писмености мора бити интердисциплинаран јер образовање о медијима подразумева проучавање медија са више аспеката – социолошког, културолошког, филозофског, антрополошког, психолошког, економског итд. Посебан нагласак на важност ове теме за једно савремено друштво најбоље истиче Ђорђевић: „Познато је да савремени планетарни систем и констелација света никада не би могла да буде оваква каква јесте, укључена у процесе глобализације, без утицаја медија, јер савремени медији, телевизија, филм и посебно интернет утичу и мењају све аспекте глобалног, али и личног живота” (Ђорђевић – Вуксановић, 2008: 14).

АНАЛИЗА ПУБЛИКАЦИЈЕ, ПОЛЕМИКЕ И РАСПРАВЕ

Основни текст публикације *Медијска писменост – приручник за васпитаче, наставнике и стручне сараднике* поред насловног листа, импресума и садржаја има 437 страница, у којима су сагледана и покренута питања која могу побудити интересе не само оних у стручној него и образовној и научној области, са тенденцијом промишљања професије васпитача и наставника. Осим *Предговора* као уводног дела целине, рукопис је генерално подељен у пет одвојених, а у исто време повезаних целина: *Предшколско васпитање и образовање, Основна школа – први циклус основног образовања и васпитања, Основна школа – други циклус основног образовања и васпитања и Средње образовање и васпитање*. Такође, књига садржи прилоге и регистар појмова, односно *Речник основних медијских термина*.

У уводном делу аутори настоје да у најопштијим цртама укажу на појам, дефиницију и значај медијске писмености кроз однос медијске писмености и вештачке интелигенције и улоге васпитача, наставника и стручних сарадника у развијању медијске писмености ученика. Они указују на то да будемо свесни своје изложености медијима и утицају садржаја на наше ставове, понашање и разумевање стварности, јер никада раније нисмо толико времена проводили конзумирајући медијске садржаје као што то чинимо на почетку XXI века. То је последица пораста броја уређаја и канала путем којих медији чине доступним своје поруке па се и напомиње да су медијски садржаји свуда око нас. Међутим, под

медијским образовањем – како то наглашава француски академик Жак Гоне (Zak Gone) – најпре се подразумева „стицање способности за критичко ишчитавање медија, било каква да је врста медија – штампа, радио, телевизија”. Циљ тако дефинисаног медијског образовања јесте смањење удаљености од медија, разумевање њиховог функционисања и потпуно схватање или одбацавање онога што нам они нуде. Овај познати теоретичар и истраживач препоручује да се са медијским образовањем почне још „од пете године старости детета, када школа постаје место социјализације која се остварује кроз различите форме игре” (Гоне, 1998: 59–62).

Аутори у првој целини закључују да су три полазне тачке из којих се може успоставити и развијати медијска писменост кроз систем образовања: *језик* – анализом начина на који комуницирамо путем медија, *медији* – анализом медијских садржаја и *култура* – проучавањем најзначајнијих чинилаца и производа културе на почетку XXI века. Такође, данашњи васпитачи, учитељи и наставници не могу да претпоставе која ће занимања за петнаест година бити омогућена њиховим ученицима, као ни која ће знања за њихово обављање бити потребна. На основу правца и брзине друштвеног развоја, данашњи стандарди знања и квалификација у различитим областима ће примарну позицију уступити одређеним компетенцијама. Они наводе да компетенције наставника за медијску писменост подразумевају три кључне способности које је потребно развијати: 1) препознавање потенцијала медијских садржаја за когнитивни конфликт у наставном процесу; 2) креирање питања која имају истраживачки и критички потенцијал у перцепцији медијских садржаја од стране ученика и 3) познавање одговарајућих начина на које би требало ученицима постављати питања у вези са медијима.

У другој целини аутори скрећу пажњу на следећа поглавља: *Појам медија и њихове функције, Конструкција и деконструкција медијске поруке или креирање медијских порука и разумевање њиховог значења, Стереотипи и предрасуде и Оглашавање*. У сваком поглављу су дате смернице и предлози активности са децом са посебним освртом на врло практичан материјал једноставних илустрација, из којег се добијају нова сазнања о медијима, медијском дану, недељи, читања и писања вести, цртаних филмова и осталих активности у медијској области. У сваком поглављу је део који предвиђен за анализу могућих проблема, као и давање могућности деци да представе начин на који би они приступили медијским порукама.

Поред основних поглавља о појму и функцији медија у трећој целини аутори се баве међупредметним компетенцијама (компетенција за учење, рад са подацима, комуникација и сарадња) и међупредметном повезаношћу медијске писмености (Српски језик, Грађанско васпитање, Свет око нас, Дигитални свет, Природа и друштво и Ликовна култура). Такође, на један приступачан и једноставан начин аутори описују кроз поглавље *Говор мржње у медијским садржајима и насиље на мрежи*,

посебно кроз анализу појаве на другим примерима, решавања проблема и извођење закључка. У овом делу се описују и *Видео-игре* које представљају релативно нов садржај са проучавањем медијских ефеката, односно последица на понашање или ставове корисника, а пре свега деце предшколског и школског узраста. На крају друге целине аутори кроз поглавље *Заштита података о личности, право на приватност, право на заборав* образлажу деци, која су као рањива група мање свесни ризика и последица дељења својих података и својих права, на приватност, поштовање и заштиту од манипулација приликом коришћења медијских услуга које су специјално намењена деци.

Четврта целина овог рукописа, уз редовне појмове *Слике тела у медијима*, конструкције и деконструкције медијских порука у првом делу описује *Медијске садржаје на мобилним дигиталним платформама* и одговорност, са посебним освртом на *Новинарство, професионалну етику и стандарде*. У другом делу ове целине аутори описују следећа поглавља: *Насиље у медијима*, *Информативни садржаји, вести и дезинформисање*, *Таблоиди – развој функције и специфичности формата* и *Ријалити програм као медијски формат*. Важно је напоменути да је у сваком поглављу описана међупредметна повезаност и компетенција (са циљевима, исходима и активностима уз упитнике и радне листове за децу у основном образовању). Једна од познатих истраживача, Дафна Лемиш (Dafna Lemish), истраживала је однос деце и телевизије у САД, Европи и Израелу, и врло сажето након тога објаснила чиме би медијско образовање требало да се бави: а) интерпретацијама медијских текстова, публике, као и културног контекста медијског деловања; б) секундарно, оно се бави и расправама о државним законима, културолошким критикама, а примењује се и у педагогији, те едукацији намењеној наставницима; в) терцијарно, овај вид образовања бива препознат као стратегија родитељске едукације или као оне претпоставке које адекватно изражавају дух тзв. технолошког детерминизма, и г) медијско образовање појављује се као предмет испитивања когнитивног процеса обраде информација (Лемиш, 2008).

У петој целини аутори се кроз концепте и путеве за сам приступ средњем образовању и васпитању баве врло значајном и актуелним темама: *Образовањем о медијима и за медије*, *Правним оквиром медија и медијског окружења*, *односом медија и политике*, *Приступом информацијама*, *Слободом изражавања*, *Утицајем власништва на однос политика – медији* и посебним поглављем *Активно грађанство*. Треба напоменути да и у овој целини аутори описују теме и поглавља која су описана у претходним за ниво основног образовања и васпитања и праве паралеле са средњим нивоом образовања и васпитања. Системско развијање медијске писмености је процес који подразумева подстицање когнитивних способности ученика, стицање знања о медијима и анализу медијских садржаја, али и подстицање метакогнитивних искустава, као што је увид у сопствене реакције на медијске садржаје. Аутори напомињу

да је базични принцип образовања о медијима и за медије учење уз медијске садржаје као дидактичка средства и продукте наставе. Такође, аутори у овој целини обрађују једну врло актуелну тему о активном грађанству, односно публици о којој не говоре само као о потрошачима медијског садржаја, већ и као активним грађанима, појединцима који имају потребу, жељу и могућност да буду објективно свеобухватно и правремено обавештени, као и да пренесу поруку како нове могућности за публику, односно активне грађане значе и нове обавезе и одговорности.

До појаве ове публикације у Србији тему медијске писмености обрађивао је мали број еминентних професора универзитета кроз своје текстове у виду различитих публикација, лексикона и научних радова. Неке од њих је потребно поменути због тога што су оставили печат у медијском образовању почетком 90-тих година прошлог века. Радојковић се, на пример, осврће на младе генерације примећујући да су „млади стога и најпријемчивија публика масовних медија – веома сензитивна, подложна и понекад само друштвено заштићена, и никакве мере опреза више их не могу одвојити од тековине цивилизације и утолико је важније да буду што оспособљенији да јој некритички не подлегну” (Радојковић, 1993: 30). Велики допринос самом истраживању медијског образовања и емпиријског приступа дао је и Мирко Милетић у више својих текстова и публикација, у којима је обрадио однос медија масовног комуницирања и институционализованог образовања (школе): „Није више питање како спасити школу као институцију од дијаболичног деловања мас-медија, већ како усагласити два импозантна образовна комплекса, школски и масмедијски, и то њиховим усаглашавањем: конвергенцијом кроз надопуњавање, прожимање и/или супституцију” (Милетић, 2005: 42). С друге стране, Кораћ сматра да „један од нужних услова за успостављање и развој демократског друштва овако конципирано медијско описмењавање може значајно допринети усвајању демократских вредности, код деце и младих свих узраста, укључујући и предшколски” (Кораћ, 2005: 511).

Једно од последњих најсвеобухватнијих истраживања у Србији на тему медијске писмености је урађено на територији Града Ниша, марта и априла 2016. године (18 средњих школа – 3.688 испитаника: 1 687 ученика завршних разреда, 1 206 њихових родитеља и 795 професора), а које је презентовао Media reform centar Ниш у сарадњи са Департманом за комунологију и новинарством Филозофског факултета у Нишу, (проф. др Зоран Арачки је био шеф истраживачког тима), потврђује чињеницу да су се све три испитане категорије током живота и рада изузетно ретко сретале са програмима медијске писмености, при чему се ставља нагласак на професоре и родитеље (МРЦН, 2016).

На крају, аутори публикације *Медијска писменост – приручник за васпитаче, наставнике и стручне сараднике у седамнаест радних листова* илустративно, кроз табеле, графиконе и таксативна навођења дају осврт на сваку тематску јединицу у оквиру целина које се обрађују, као и примерима и предлозима узраста којем је садржај намењен. Иначе,

аутори наводе да садржаје представљене у овој публикацији прати дигитални портал, односно дидактичко наставно средство у виду дигиталне друштвене игре са питањима који одговарају исходима наведеним у Приручнику.

ЗАКЉУЧАК

Медијско образовање се у сваком случају може посматрати као подсистем образовног система. Отуда су школе, али и универзитети централна места у којима се то образовање мора спроводити. Тако је у многим земљама света где се медијској писмености поклања велика пажња, као на пример у Аустралији, у којој је још од средине 90-тих година прошлог века образовање из области медија обавезно за узраст од забавишта до 12. разреда. Србија у том погледу значајно заостаје, али имплементирајући овај нови интердисциплинарни програм, Србија се активно укључује у савремене токове образовног система у свету.

Теме и садржаје су аутори у овој публикацији прилагодили тренутним потребама образовног система у Србији, па у том смислу *Медијска писменост – приручник за васпитаче, наставнике и стручне сараднике* представља корисну публикацију у животу људи уопште, и академска заједница има обавезу да сагледа и да свој допринос изучавања ове области и тиме ухвати корак са савременим програмима образовања. Овакав приступ научног сагледавања медијске писмености, који су аутори дали у својој књизи, заслужује сваку препоруку јер ученицима, студентима, васпитачима, сарадницима и предметним наставницима омогућава развој компетенције за медијску писменост, најзначајнију за активно учешће у медијацентричном друштву XXI века.

ЛИТЕРАТУРА

- Aufderheide, P. (1992), A Report of the National leadership conference on media literacy <http://www.intereact.uoregon/MediaLit/FA/aufderheide/report.html>.
- Gone, Ž. (1998), *Образовање и медији*, Београд: Клио, стр. 59–62.
- Ђорђевић, Ј. (2008), *Књига за медије – медији за књигу*, приредила Д. Вуксановић, Клио, Београд, стр. 14.
- Јеленковић, П., Јеленковић, Љ. (2016), *Комуникација и избор професије*, МРЦ Ниш.
- Кораћ, Н. (2005), *Медијска писменост као основ образовања за медије – развојнопсихолошка перспектива*,
- Педагогија, Форум педагога СЦГ, вол. 60, бр. 4, Београд, стр. 511.
- Лемиш, Д. (2008), *Деца и телевизија*, Клио, Београд.

- Livingstone, S., with Thumim, N. (2003). Assessing the media literacy of UK adults: A review of the academic literature. Report commissioned by the Broadcasting Standards Commission/ Independent Television Commission/National Institute of Adult and Continuing Education. March 2003.
- Милетић, М. (2005), Основе комуникологије, Универзитет у Крагујевцу, стр. 42–43.
- Peruško, Z. (2003), Medijska koncentracija: Izazov pluralizmu medija u Srednjoj i istočnoj Europi, Medijska istraživanja, god. 9, br. 1, str. 39–59.
- Потер, Џ. (2011), Медијска писменост, Клио, Београд, стр. 37.
- Радојковић, М. (1993), образовање за масовне комуникације, Министарство просвете РС, Београд, стр. 30.